

Przemysław Litwiniuk

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ORCID: 0000-0003-2099-157X

przemyslaw_litwiniuk@sggw.pl

Konstytucyjna zasada ochrony środowiska jako dyrektywa w procesie stanowienia programu rozwoju obszarów wiejskich

STRESZCZENIE

Środowisko jest wartością i przedmiotem ochrony konstytucyjnej w Polsce. Zapewnienie ochrony środowiska uznaje się w krajowej doktrynie za zasadę ustrojową, a ze względu na redakcyjne usytuowanie jej źródła już w art. 5 Konstytucji RP uważane jest za jeden z celów państwowości polskiej. Ustawa zasadnicza w kilku miejscach odnosi się do kwestii środowiska, uznając je za istotną wartość, a troskę o nie powierza nie tylko władzom publicznym, lecz także każdemu, kto podlega polskiej władzy państwowej. Interesującym zagadnieniem naukowym jest zbadanie, czy współczesne instrumenty prawa rolnego, w szczególności kształtowane przy udziale polskich władz państwowych w ramach stosowania mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej, uwzględniają konstytucyjne dyrektywy wywodzone z zasady ochrony środowiska oraz czy efekty tych działań poddają weryfikacji w świetle konstytucyjnego wzorca. Przedmiotem szczegółowej analizy w niniejszym opracowaniu jest program rozwoju obszarów wiejskich (PROW), o którym mowa w art. 6 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005. Autor dowodzi, że konstytucyjna zasada ochrony środowiska została poszanowana przez polskie władze publiczne w procesie tworzenia ważnego i wysokobudżetowego instrumentu prowadzenia polityki rozwoju, jakim jest PROW na lata 2014–2020.

Słowa kluczowe: Konstytucja RP; ochrona środowiska; prawo rolne; program rozwoju obszarów wiejskich; Wspólna Polityka Rolna UE

WPROWADZENIE

Środowisko jest niewątpliwie wartością i przedmiotem ochrony konstytucyjnej w Polsce. Zapewnienie ochrony środowiska uznaje się w krajowej doktrynie za zasadę ustrojową, a ze względu na redakcyjne usytuowanie jej źródła już w art. 5 Konstytucji RP¹ uważane jest za jeden z celów państwowości polskiej². Ustawa zasadnicza w kilku miejscach odnosi się do kwestii środowiska, uznając je za istotną wartość, a troskę o nie powierza nie tylko władzom publicznym, lecz także każdemu, kto podlega polskiej władzy państwowej.

Już na wstępie warto zaakcentować, że w uznawanym za najważniejszy rozdziale I Konstytucji RP, zatytułowanym „Rzeczpospolita”, przedstawiono deklarację polityczną, która przesądza, iż „Rzeczpospolita [...] zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” (art. 5). Z kolei w rozdziale II „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela” w art. 68 ust. 4 zobowiązano władze publiczne do zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska. To postanowienie ustrojodawcy jest przejawem dostrzeżenia nierozzerwalnego związku między zdrowiem i życiem ludzkim a ochroną środo-

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.).

² P. Sarnecki, *Uwaga II do art. 5 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, t. 1, Warszawa 2016, s. 235–236.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

wiska³. Dalej, w art. 74 Konstytucji RP, zawarto swoisty katalog zadań państwa polskiego, związanych z problematyką ochrony środowiska, formułując nakaz prowadzenia przez nie polityki zapewniającej bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom, określając ochronę środowiska jako obowiązek władz publicznych, zastrzegając na rzecz każdego prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska oraz nakładając na władze publiczne obowiązek wspierania działań obywateli na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska. Art. 86 z kolei nakłada na każdego obowiązek dbałości o stan środowiska oraz ustanawia zasadę odpowiedzialności za spowodowane jego pogorszenie.

Przywołane powyżej postanowienia Konstytucji RP pozostają w oddziaływaniu klauzul limitacyjnych, które również zawarto w treści ustawy zasadniczej. Przed wszystkim wskazać należy na kryterium „zrównoważonego rozwoju”, które odgrywa rolę dyrektywy wykładni zasad wyrażonych w art. 5, wyłączając możliwość absolutyzowania zasady ochrony środowiska i sprowadzenia jej do zakazu wszelkiej ingerencji w to środowisko. Jak ocenił P. Sarnecki, w świetle zasady zrównoważonego rozwoju:

Wszędzie tam, gdzie miałyby dochodzić do ingerencji w „środowisko”, należy dbać nie tylko o to, aby ingerencja ta była jak najmniejsza (najmniej szkodliwa), lecz by osiągnięte korzyści społeczne były co najmniej proporcjonalne, społecznie adekwatne do strat, jakie się wówczas ponosi⁴.

Istotną klauzulę limitacyjną, o charakterze ogólnym, zawarto w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Według niej konieczność ochrony środowiska może w demokratycznym państwie stanowić uzasadnienie dla ustanowienia ograniczeń w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw, przy czym nie mogą one naruszać ich istoty. Warto również zwrócić w tym miejscu uwagę, że kryterium ochrony środowiska nie występuje w zawartych w ustawie zasadniczej szczegółowych klauzulach limitacyjnych, znajdujących się w art. 53 ust. 5⁵ czy też w art. 61 ust. 3⁶.

W literaturze⁷ oraz orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego⁸ podkreśla się, że postanowienia Konstytucji RP kreujące i wyrażające zasadę ochrony środowiska nie stwarzają po stronie jednostek praw podmiotowych. Jak wskazuje B. Rakoczy, wywodzone z art. 74 ust. 3 prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska ma jednak charakter prawa podmiotowego, które rodzi po stronie władz publicznych obowiązek wykonania tego prawa⁹. Warto też dodać, że mimo iż sama ustawa zasadnicza nie definiuje pojęcia „bezpieczeństwo ekolo-

³ B. Rakoczy, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] idem, *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2013, komentarz do art. 68.

⁴ P. Sarnecki, *op. cit.*, LEX/el.

⁵ „Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób”. Między innymi z uwagi na brak kryterium ochrony środowiska w cytowanej klauzuli limitacyjnej Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 10 grudnia 2014 r. (K 52/13) uznał przepisy ustawowe zakazujące i penalizujące ubój rytualny zwierząt za niezgodne z Konstytucją RP.

⁶ „Ograniczenie prawa, o którym mowa w ust. 1 i 2 [prawa do informacji publicznej – P.L.], może nastąpić wyłącznie ze względu na określone w ustawach ochronę wolności i praw innych osób i podmiotów gospodarczych oraz ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa lub ważnego interesu gospodarczego państwa”.

⁷ H. Machińska, *Konstytucyjne gwarancje ochrony środowiska w Polsce*, [w:] *Minikommentarz dla Maksiprofeso-ra. Księga jubileuszowa profesora Leszka Garlickiego*, red. M. Zubik, Warszawa 2017, s. 98–99.

⁸ Wyrok TK z dnia 6 czerwca 2006 r., K 23/05.

⁹ B. Rakoczy, *Ograniczenie praw i wolności jednostki ze względu na ochronę środowiska w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Toruń 2006, s. 221.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

giczne”, doczekało się ono konkretyzacji w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. W wyroku z dnia 13 maja 2009 r. (Kp 2/09) polski sąd konstytucyjny ocenił, że jest nim „stan środowiska pozwalający na bezpieczne przebywanie w nim i korzystanie z niego”.

Chociaż w świetle przywołanych powyżej poglądów doktryny i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego wśród praw podmiotowych jednostek nie ukształtowano prawa do korzystania z walorów nieskażonego środowiska naturalnego, to w uzasadnieniach wyroków polskich sądów powszechnych jest ono uznawane za jedno z dóbr osobistych jednostki. Dość powszechne stają się bowiem powództwa, w ramach których obywatele akcentują nierozwiązany problem narastającego smogu i bierności lub nieudolności władz publicznych w jego zwalczaniu¹⁰.

Dodać do tego należy, że konstytucyjne rozumienie pojęcia „środowisko” jest szersze od wyłącznie ekologicznego kontekstu tego słowa. Według P. Sarneckiego:

[...] „ochrona środowiska” w ujęciu art. 5 oznacza nie tylko zapewnienie mieszkańcom nieskażonego powietrza, zdrowej wody pitnej czy terenów rekreacyjnych itd., lecz również ochronę tego konkretnego krajobrazu kraju, ukształtowania jego terenu czy sieci rzecznej, indywidualizujących Polskę i stanowiących również czynnik jej tożsamości, nie mniej doniosły niż język czy kultura (materialna i duchowa)¹¹.

W związku z powyższym interesującym zagadnieniem naukowym staje się zbadanie, czy współczesne instrumenty prawa rolnego, w szczególności kształtowane przy udziale polskich władz państwowych w ramach stosowania mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej, uwzględniają konstytucyjne dyrektywy wywodzone z zasady ochrony środowiska oraz czy efekty tych działań poddają weryfikacji w świetle konstytucyjnego wzorca.

Przedmiotem szczegółowej analizy w niniejszym opracowaniu jest program rozwoju obszarów wiejskich (PROW), o którym mowa w art. 6 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005¹² oraz art. 1 pkt 1 i art. 3 ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020¹³.

ZASADA OCHRONY ŚRODOWISKA JAKO NORMA PROGRAMOWA W PRAWIE ROLNYM

Skutki działalności rolniczej dla środowiska są przedmiotem badań wielu dyscyplin nauki, w tym oczywiście nauk rolniczych i ekonomicznych. W ostatnich latach dostrzega się m.in. kwestię efektywności klimatycznej gospodarstw rolnych, związanej z emisją gazów

¹⁰ Zob. np. wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 24 stycznia 2019 r., VI C 1043/18.

¹¹ P. Sarnecki, *op. cit.*

¹² Dz.Urz. UE L 347/487, dalej: rozporządzenie 1305/2013.

¹³ T.j. Dz.U. 2018, poz. 627 ze zm.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

cieplarnianych, i dąży się do identyfikacji czynników determinujących tę efektywność¹⁴. Nie mniej ważne pozostają kwestie dotyczące zanieczyszczeń wywołanych tego rodzaju aktywnością człowieka w sferze przyrody, ale też dobra publiczne, które rolnicy mogą świadczyć, podejmując działania prośrodowiskowe w ramach produkcji rolnej i innych swych usług na obszarach wiejskich.

Warto podkreślić, że kwestie środowiskowe były konsekwentnie ujmowane przez doktrynę wśród rekonstruowanych z norm prawnych zasad prawa rolnego. Na przykład A. Lichorowicz wyodrębnił wśród nich zasadę harmonizacji regulacji struktury i procesów produkcyjnych w rolnictwie z wymogami ochrony środowiska¹⁵, natomiast P. Czechowski zaliczył do zasad prawa rolnego zasadę ochrony produktywności ziemi w ramach ochrony zasobów naturalnych w powiązaniu z zagospodarowaniem przestrzennym obszarów wiejskich¹⁶. Obie przywołane zasady prawa rolnego można uznać za „zakotwiczone” w normie programowej wywodzonej z art. 5 Konstytucji RP oraz powiązanych z nią innych omówionych wyżej regulacji konstytucyjnych, statuujących zasadę ochrony środowiska. W takim świetle z zasad tych wynika, w mojej ocenie, obowiązek sprawowania przez władze publiczne aktywnej roli w celu zagwarantowania zgodności procesu produkcji rolnej oraz kierunków postępu techniczno-rolnego i biologicznego z wymaganiami jakościowymi ochrony środowiska, co w aspekcie negatywnym powinno skutkować zakazem prowadzenia produkcji rolnej metodami nadmiernie godzącymi w uwarunkowania środowiskowe w znaczeniu biologicznym i przestrzennym, a w aspekcie pozytywnym nakazuje prowadzenie polityki zapewniającej osiągnięcie poziomu produkcji gwarantującego bezpieczeństwo dostaw żywności w odpowiedniej ilości i o właściwej jakości¹⁷. Jak podkreślił Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 6 czerwca 2006 r. (K 23/05): „[...] ochrona środowiska jest jednym z elementów »bezpieczeństwa ekologicznego«, ale zadania władz publicznych są szersze – obejmują działania poprawiające aktualny stan środowiska i programujące jego dalszy rozwój”.

Jak wyżej wskazano, z art. 5 Konstytucji RP wywodzona jest norma programowa, która obliguje władze publiczne do podejmowania stosownych działań zaradczych i inicjujących w przedmiocie ochrony środowiska. Współczesny prawodawca dość często kreuje normy, których ustanowienie jest ściśle powiązane z zamiarem realizacji obranych przez niego celów o charakterze ogólnym. Tego rodzaju regulacje, które nakazują realizację celów normodawcy, a nie adresata normy, określane są w doktrynie mianem norm programowych¹⁸. Normy takie, z uwagi na ich strukturę, mają charakter zasad optymalizacyjnych (a nie reguł)¹⁹, co w konse-

¹⁴ Zob. np. P. Gołasa, *Ekonomiczne dylematy związane z ochroną klimatu z uwzględnieniem rolnictwa*, Warszawa 2019, s. 6.

¹⁵ A. Lichorowicz, *Pojęcie i przedmiot prawa rolnego. Miejsce prawa rolnego w polskim systemie prawa*, [w:] *Prawo rolne*, red. A. Stelmachowski, Warszawa 2009, s. 30–31.

¹⁶ P. Czechowski, *Zasady prawa rolnego – stabilizacja czy ewolucja*, „Studia Iuridica Agraria” 2011, t. 9, DOI: <https://doi.org/10.15290/sia.2011.09.10>, s. 113.

¹⁷ P. Litwiniuk, *Umocowanie zasad prawa rolnego w Konstytucji RP*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, t. 11, DOI: <https://doi.org/10.15290/sia.2013.11.08>, s. 123.

¹⁸ T. Gizbert-Studnicki, A. Grabowski, *Normy programowe w konstytucji*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucji*, red. J. Trzcziński, Warszawa 1997, s. 96.

¹⁹ Por. P. Tuleja, *Normatywna treść praw jednostki w ustawach konstytucyjnych RP*, Warszawa 1997, s. 60–87.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

kwencji oznacza, że mogą być zrealizowane w mniejszym lub większym stopniu, z uwzględnieniem aktualnych faktycznych i prawnych możliwości²⁰.

Podobnie o charakterze norm programowych wypowiada się J. Trzeciński:

Otóż za normy programowe uznaje się takie normy, które nakazują realizację pewnego celu lub dążenie do jego osiągnięcia. Chodzi tu o cele normodawcy, cele i zadania kierowane pod adresem władzy publicznej, a nie o prawo po stronie obywatela. Norma programowa nie wskazuje zatem, jak należy się zachować po to, aby zrealizować pewien cel, lecz określa, jaki cel powinien być zrealizowany. Często mówi, jaki cel może być zrealizowany ze względu na możliwości, jakie posiada władza publiczna²¹.

Uważa się zatem, że przepisy, z których treści wywodzi się normy programowe, stanowią podstawę do rekonstrukcji norm postępowania nakazujących podjęcie działań zmierzających do osiągnięcia celów wskazanych w tych przepisach²².

W takim stanie rzeczy, analizując omówione powyżej postanowienia Konstytucji RP oraz przepisy unijne obligujące państwa członkowskie do ustanowienia PROW i determinujące wariantowo ich treść, można dostrzec, że normy programowe oddziałują także na przedmiot regulacji polskiego prawa rolnego w kontekście zasady ochrony środowiska. Z tych względów opowiadam się za doktrynalnym wyodrębnieniem „programowej metody regulacji” w obszarze prawa rolnego, zarówno w europejskim, jak i krajowym jego wymiarze, wskazując, że istotna część tej regulacji dotyczy problematyki oddziaływania rolnictwa na środowisko²³. Podstawowym źródłem norm tego rodzaju jest unijne prawodawstwo rolne oraz dokument programowy urzeczywistniający założenia Wspólnej Polityki Rolnej w krajowym systemie prawnym – program rozwoju obszarów wiejskich.

CELE PROŚRODOWISKOWE PROW

Jak wskazuje się w literaturze, celem polityki rozwoju obszarów wiejskich jest sprostanie wyzwaniom, jakie stają przed mieszkańcami terenów wiejskich oraz wykorzystanie ich potencjału, w ramach czego zakłada się dążenie do poprawy stanu środowiska i terenów wiejskich²⁴. Idea „zazielenienia” Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) w aktualnym okresie programowania na lata 2014–2020 stanowi jedno z podstawowych założeń aktywności Unii Europejskiej w sektorze rolnictwa. Świadczenie przez rolników środowiskowych usług publicznych w ramach prowadzonej działalności wytwórczej oraz troski o zachowanie krajobrazu stanowiło jeden z kluczowych argumentów na rzecz zaangażowania unijnych środków budżet-

²⁰ T. Gizbert-Studnicki, A. Grabowski, *op. cit.*, s. 101. Ponadto autorzy ci wskazują, że „niemożliwe jest ustalenie, jakie zachowania są nakazane lub zakazane przez wypowiedzi stanowiące zrab norm programowych bez odwołania się do elementów wykraczających poza tekst prawny, a w szczególności bez odwołania się do wiedzy o relacjach przyczynowych. [...] Normy programowe nie nakładają definitywnych obowiązków na swych adresatów. Normy te nakładają jedynie obowiązki *prima facie*” (*ibidem*), sprowadzające się przede wszystkim do podjęcia określonych działań prawodawczych lub faktycznych.

²¹ J. Trzeciński, *Komentarz do art. 68*, [w:] K. Działocha, L. Garlicki, P. Sarnecki, W. Sokolewicz, J. Trzeciński, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, Warszawa 2003, s. 4.

²² T. Gizbert-Studnicki, A. Grabowski, *op. cit.*, s. 106.

²³ Szerzej o programowej metodzie regulacji w prawie rolnym zob. P. Litwiniuk, *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich jako dokument programowy i źródło prawa rolnego*, Warszawa 2018, s. 164–167.

²⁴ A. Niewiadomski, *Cele polityki rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Prawo rolne*, red. P. Czechowski, Warszawa 2019, s. 566.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

towych w finansowanie instrumentów WPR. Przyjęto, że przede wszystkim w ramach II filaru tej polityki dedykowane będą środki na działania związane z ochroną środowiska i zmianą klimatu, dotyczące m.in. łagodzenia zmiany klimatu i adaptacji do niej, zachowania różnorodności biologicznej oraz oszczędnego gospodarowania zasobami i zarządzania glebą, wodą i gruntami²⁵. W konsekwencji w rozporządzeniu 1305/2013 w punkcie 5 preambuły postanowiono, że „[p]riorytety unijne w zakresie rozwoju obszarów wiejskich powinny być realizowane w ramach zrównoważonego rozwoju i wspierania przez Unię celu polegającego na ochronie i poprawie środowiska, określonego w art. 11 TFUE [...]”. Natomiast w pkt 22 preambuły ustalono, że „[p]łatności rolno-środowiskowo-klimatyczne powinny nadal odgrywać znaczącą rolę we wspieraniu zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich oraz w zaspokajaniu wzrastającego wśród społeczeństwa popytu na usługi w zakresie środowiska”. Wskazano również, że płatności te powinny dodatkowo zachęcać rolników i innych zarządców gruntów do służenia całemu społeczeństwu poprzez wprowadzanie lub dalsze stosowanie praktyk rolnych przyczyniających się do łagodzenia zmiany klimatu i do przystosowania się do niej, zgodnych z ochroną i poprawą stanu środowiska, krajobrazu i jego właściwości, zasobów naturalnych oraz gleby i różnorodności genetycznej. Z omawianego punktu preambuły do rozporządzenia 1305/2013 również wynika, że państwa członkowskie powinny być zobowiązane do wydawania co najmniej 30% całkowitego wkładu Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) na każdy program rozwoju obszarów wiejskich dotyczący kwestii związanych z łagodzeniem zmiany klimatu i przystosowaniem się do niej, a także kwestii środowiskowych. Unijny prawodawca przesądził, że takie wydatki powinny być dokonywane poprzez płatności rolno-środowiskowo-klimatyczne i płatności na rzecz rolnictwa ekologicznego oraz płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami (ONW), poprzez płatności dla leśnictwa, płatności dla obszarów Natura 2000 oraz wsparcie inwestycji na rzecz środowiska i klimatu.

Podkreślić należy, że w art. 4 rozporządzenia 1305/2013 ustalono cele wsparcia rozwoju obszarów wiejskich ze środków EFRROW (tzw. cele przekrojowe), wymieniając wśród nich zapewnienie zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi oraz działania w dziedzinie klimatu²⁶. Natomiast wyeksponowane w art. 5 omawianego aktu prawnego priorytety unijne w zakresie rozwoju obszarów wiejskich obejmują m.in. odtwarzanie, ochronę i wzbogacanie ekosystemów powiązanych z rolnictwem i leśnictwem²⁷ oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu w sektorach rolnym, spożywczym i leśnym²⁸.

²⁵ P. Litwiniuk, A. Więcek, *Rozwój odnawialnych źródeł energii na obszarach wiejskich w perspektywie nowej Wspólnej Polityki Rolnej*, „Studia Iuridica” 2014, t. 58, s. 160.

²⁶ Zob. art. 4 lit. b rozporządzenia 1305/2013.

²⁷ Zob. art. 5 pkt 4 rozporządzenia 1305/2013, gdzie określono również cele szczegółowe tego priorytetu, takie jak: odtwarzanie, ochrona i wzbogacanie różnorodności biologicznej, w tym na obszarach Natura 2000 i obszarach z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami, oraz rolnictwa o wysokiej wartości przyrodniczej, a także stanu europejskich krajobrazów; poprawa gospodarki wodnej, w tym nawożenia i stosowania pestycydów; zapobieganie erozji gleby i poprawa gospodarowania glebą.

²⁸ Zob. art. 5 pkt 5 rozporządzenia 1305/2013, gdzie określono również cele szczegółowe tego priorytetu, takie jak: poprawa efektywności korzystania z zasobów wodnych w rolnictwie; zwiększenie efektywności wykorzystania energii w rolnictwie i przetwórstwie spożywczym; ułatwianie dostaw i wykorzystywania odnawialnych źródeł energii, produktów ubocznych, odpadów i pozostałości oraz innych surowców niespożywczych, dla celów

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Zgodnie z art. 6 ust. 1 rozporządzenia 1305/2013 EFRROW działa w państwach członkowskich poprzez programy rozwoju obszarów wiejskich. W ramach tych programów wdraża się strategię mającą na celu realizację priorytetów unijnych w zakresie rozwoju obszarów wiejskich poprzez zbiór działań określonych w tym rozporządzeniu. Wsparcie z EFRROW wykorzystuje się do osiągnięcia celów w zakresie rozwoju obszarów wiejskich realizowanych poprzez priorytety unijne.

PROCES PROGRAMOWANIA

„Programowanie” w rozumieniu prawa Unii Europejskiej oznacza proces organizacji, podejmowania decyzji i alokacji zasobów finansowych w kilku etapach, angażujący partnerów zgodnie z art. 5 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r.²⁹, mający na celu realizację, w perspektywie wieloletniej, wspólnego działania przez Unię i państwa członkowskie na drodze do osiągnięcia celów unijnej strategii na rzecz inteligentnego, zrównoważonego wzrostu sprzyjającego włączeniu społecznemu³⁰. Wdrażanie poszczególnych funduszy unijnych następuje na podstawie programów, do których prawo unijne zalicza programy operacyjne oraz, gdy chodzi o EFRROW, programy rozwoju obszarów wiejskich³¹. Obowiązek przygotowania programów wynika z art. 26 rozporządzenia 1303/2013. Służą one osiągnięciu celów zgodnie z umową partnerstwa oraz strategiami rozwoju³² i powinny być zgodne z ramami wyznaczonymi umową partnerstwa³³.

Zadaniem PROW jest wspieranie procesu zaspokajania zdefiniowanych wcześniej potrzeb, które zdiagnozowano na podstawie analizy SWOT, wykonanej wokół problematyki priorytetów unijnych w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, przy czym określone w programie cele przekrojowe, szczegółowe oraz priorytety muszą pozostawać w zgodności z treścią art. 4 i 5 rozporządzenia 1305/2013³⁴. W konsekwencji realizacja celów PROW służy jednocześnie osiągnięciu założeń Strategii „Europa 2020”.

Podkreślenia wymaga, że projekt PROW jest poddawany uprzedniej ewaluacji zgodnie z art. 55 rozporządzenia 1303/2013 oraz art. 15 ust. 6 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju³⁵. Zgodnie z tym ostatnim przepisem instytucja opracowująca program rozwoju przygotowuje, przed jego przyjęciem lub zmianą, raport ewa-

biogospodarki; redukcja emisji gazów cieplarnianych i amoniaku z rolnictwa; promowanie ochrony pochłaniania czy dwutlenku węgla oraz pochłaniania dwutlenku węgla w rolnictwie i leśnictwie.

²⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r., ustanawiające wspólne przepisy, dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego, a także przepisy ogólne, dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (Dz.Urz. UE L 347/320), dalej: rozporządzenie 1303/2013.

³⁰ Zob. art. 2 pkt 5 rozporządzenia 1303/2013.

³¹ Zob. art. 2 pkt 6 rozporządzenia 1303/2013.

³² K. Kokocińska, *Prawny mechanizm prowadzenia polityki rozwoju w zdecentralizowanych strukturach władzy publicznej*, Poznań 2014, s. 144–145.

³³ Zob. art. 26 ust. 1 rozporządzenia 1303/2013.

³⁴ J. Stoksik, *Formy wspierania rozwoju gospodarstw rolnych w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020*, „Studia Iuridica Agraria” 2015, t. 13, DOI: <https://doi.org/10.15290/sia.2015.13.11>, s. 179.

³⁵ T.j. Dz.U. 2019, poz. 1295, dalej: ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

luacyjny, zawierający uprzednią ewaluację realizacji programu. Stosowny dokument podsumowujący wyniki badania pt. *Ocena ex-ante Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020* został opracowany przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi i zatwierdzony dnia 12 maja 2014 r.³⁶

Zgodnie z art. 29 rozporządzenia 1303/2013 Komisja dokonuje oceny programów przede wszystkim pod kątem zgodności z przepisami prawa UE i umową partnerstwa, badając ponadto skuteczność ich wkładu w wybrane cele tematyczne i priorytety UE. Jak stanowi art. 29 ust. 1 zdanie drugie tego rozporządzenia, „ewaluacja dotyczy w szczególności adekwatności strategii programu, odnośnych celów, wskaźników i ich wartości docelowych oraz alokacji środków budżetowych”. W ciągu trzech miesięcy od przedłożenia programu Komisja przedstawia uwagi, a państwo członkowskie powinno udzielić Komisji wszelkich dodatkowych informacji oraz – w razie potrzeby – wprowadzić zmiany do programu³⁷. Jeżeli uwagi Komisji zostały uwzględnione, Komisja w ciągu sześciu miesięcy od przedłożenia programu powinna przyjąć program, stosownie do przepisów dotyczących poszczególnych funduszy³⁸. Zgodnie z art. 10 ust. 2 rozporządzenia 1305/2013 PROW zatwierdzany jest przez Komisję Europejską w drodze aktu wykonawczego w formie decyzji wykonawczej.

Procedurę stanowienia programu rozwoju obszarów wiejskich w Polsce określiły przepisy ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Przygotowanie projektu PROW jest zadaniem ministra właściwego do spraw rozwoju wsi³⁹. Ustawodawca podkreślił, że programy, w tym PROW, powinny uwzględniać ustalenia umowy partnerstwa⁴⁰. Po opracowaniu przez ministra właściwego do spraw rozwoju wsi, przed przedstawieniem Komisji Europejskiej, projekt PROW jest „przyjmowany przez Radę Ministrów [...] w drodze uchwały”⁴¹. Po przyjęciu przez Komisję PROW jest przekazywany „do wiadomości członkom Rady Ministrów”⁴². Jak stanowi art. 14kd ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, PROW powinien być „podany do publicznej wiadomości” na stronie Biuletynu Informacji Publicznej ministra właściwego do spraw rozwoju wsi. Ponadto w Monitorze Polskim należy ogłosić komunikat o zatwierdzeniu PROW przez Komisję, a także o adresie strony internetowej, na której program został zamieszczony.

O konstrukcji polskiego PROW na lata 2014–2020 przesądziły przede wszystkim cele Strategii „Europa 2020”, priorytety wskazane w wyżej przywołanych rozporządzeniach unijnych oraz cele tematyczne Wspólnych Ram Strategicznych. Wszystkie działania zostały przyporządkowane do trzech celów przekrojowych Strategii „Europa 2020” w zakresie innowacyjności, środowiska oraz łagodzenia zmiany klimatu⁴³. Program został również uznany za

³⁶ *Ocena ex-ante Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Raport końcowy*, www.gov.pl/attachment/3d70d1c9-d133-4232-a3f5-0ef4fda84354 [dostęp: 10.02.2020].

³⁷ Zob. art. 29 ust. 3 rozporządzenia 1303/2013.

³⁸ Zob. art. 29 ust. 4 rozporządzenia 1303/2013.

³⁹ Zob. art. 14g ust. 4 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

⁴⁰ Zob. art. 14h ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

⁴¹ Zob. art. 14j ust. 1 pkt 1 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

⁴² Zob. art. 14j ust. 2 pkt 2 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

⁴³ PROW na lata 2014–2020, pkt 4.2.1.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

główne narzędzie realizacji polskiej „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa” na lata 2012–2020⁴⁴.

Jeśli chodzi o cele środowiskowe i klimatyczne w polskim PROW na lata 2014–2020, wybrano do realizacji szereg działań i poddziałań ukierunkowanych na ich osiągnięcie. Zaliczyć do nich należy przede wszystkim „Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne”, którego istotą jest promowanie praktyk przyczyniających się do zrównoważonego zarządzania gruntami w celu ochrony gleb, wód i klimatu, jak również dla ochrony cennych siedlisk przyrodniczych i zagrożonych gatunków ptaków, różnorodności krajobrazu oraz zagrożonych zasobów genetycznych roślin uprawnych i zwierząt gospodarskich. Działanie wpisuje się w realizację strategicznych celów środowiskowych określonych w unijnych i krajowych aktach prawnych oraz dokumentach programowych, przy jednoczesnym uwzględnieniu społecznego i gospodarczego znaczenia rolnictwa w związku z rosnącym zapotrzebowaniem na surowce i oddziaływaniem tego sektora gospodarki na stan zatrudnienia i rozwój terytorialny w Polsce⁴⁵. W ramach omawianego działania zaprogramowano dwa poddziałania: „Płatności w ramach zobowiązań rolno-środowiskowo-klimatycznych” oraz „Wsparcie ochrony i zrównoważonego użytkowania oraz rozwoju zasobów genetycznych w rolnictwie”.

Innym ważnym działaniem z punktu widzenia wskazanych celów i priorytetów PROW jest „Rolnictwo ekologiczne”. W ramach tego działania udziela się wsparcia rolnikom, którzy podejmują dobrowolne zobowiązania w przedmiocie utrzymania lub przejścia na praktyki i metody rolnictwa ekologicznego, określone w rozporządzeniu Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylającym rozporządzenie (EWG) nr 2092/91⁴⁶. Rolnictwo ekologiczne, w rozumieniu PROW, oznacza „sposób gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej w obrębie gospodarstwa rolnego, oparty na środkach pochodzenia biologicznego i mineralnego nieprzetworzonych technologicznie”. Podstawową zasadą rolnictwa ekologicznego jest zaniechanie stosowania w procesie produkcji żywności środków chemii rolnej, weterynaryjnej i spożywczej w odniesieniu do wszystkich rodzajów i etapów produkcji, zarówno w zakresie uprawy roślin, chowu i hodowli zwierząt, jak i przetwórstwa⁴⁷.

Trzecim istotnym w omawianym kontekście działaniem PROW są „Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami”, czyli tzw. płatności na terenach ONW. Stanowi ono instrument wsparcia finansowego dla producentów rolnych prowadzących działalność rolniczą na obszarach górskich lub innych obszarach z ograniczeniami naturalnymi, jak również z innymi szczególnymi ograniczeniami, takimi jak trudne warunki klimatyczne czy strukturalne. Przyczyną udzielania pomocy ze środków publicznych w ramach tego działania jest potrzeba stworzenia zachęt finansowych do rolniczego użytkowania ziemi w trudnych warunkach oraz zachowywania wskutek tego walorów krajobrazowych obszarów wiejskich, jak również utrzymywanie i promowanie zrównowa-

⁴⁴ Uchwała nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r. w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa” na lata 2012–2020 (M.P. 2012, poz. 839).

⁴⁵ Zob. PROW na lata 2014–2020, pkt 8.2.10.2.

⁴⁶ Dz.Urz. UE L 189/1 ze zm.

⁴⁷ Zob. PROW na lata 2014–2020, pkt 8.2.11.2.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

zonych systemów działalności rolniczej na terenach ONW⁴⁸. W PROW na lata 2014–2020 założono, że tego rodzaju wsparcie pozytywnie oddziałuje na utrzymanie żywotności obszarów wiejskich i na zachowanie różnorodności biologicznej, gdyż rekompensowanie niższej naturalnej produktywności obszarów ONW, zgodnie z celami rozporządzenia 1305/2013, motywuje do ich pełniejszego włączenia w realizację krajowych i unijnych celów w zakresie bezpieczeństwa żywnościowego i zrównoważonego rozwoju, tak w wymiarze środowiskowym, jak i terytorialnym⁴⁹.

Dodać należy, że elementy próśrodoiskowe zostały uwzględnione podczas konstruowania wielu innych działań i poddziałań PROW na lata 2014–2020. Prowadzi to do wniosku, że szeroko rozumiana zasada ochrony środowiska została poszanowana przez polskie władze publiczne w procesie tworzenia ważnego i wysokobudżetowego (13,6 mld euro) instrumentu prowadzenia polityki rozwoju, jakim jest PROW na lata 2014–2020. Odrębną kwestią pozostaje źródło wzorca przyjętych rozwiązań normatywnych, którego poszukiwać należy raczej w przepisach prawa unijnego niż w polskiej Konstytucji.

PODSUMOWANIE

Reasumując rozważania, można skonkludować, że wartości, jakie przyświecały polskiemu ustrojodawcy przy ustanawianiu konstytucyjnej zasady ochrony środowiska, znajdują poszanowanie w procesie kreowania przez władze państwowe współczesnych instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej, takich jak program rozwoju obszarów wiejskich. Niewątpliwie źródła tych inspiracji należy poszukiwać przede wszystkim w unijnym prawodawstwie, które ochronę środowiska i klimatu wpisało do katalogu swoich kluczowych priorytetów. Unia Europejska dostrzega przy tym potrzebę szerszego usprawiedliwiania wydatków publicznych na świadczenia dla producentów rolnych, do czego przypisanie płatnościom funkcji w procesie ochrony środowiska efektywnie się przyczynia.

Niezależnie od powyższego nie można stracić z pola widzenia faktu, że władze państwowe Rzeczypospolitej Polskiej uznają, i słusznie, prymat postanowień Konstytucji RP nad prawem unijnym. W świetle art. 8 Konstytucji RP jej postanowienia są najwyższym prawem w Rzeczypospolitej Polskiej, a respektowanie zasad i wartości, charakteryzujących funkcjonowanie Unii Europejskiej, w żadnym razie nie prowadzi do zaprzeczenia nadrzędności Konstytucji RP⁵⁰. Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie zajął następujące stanowisko:

[...] przepisy (normy) Konstytucji jako aktu nadrzędnego i stanowiącego wyraz suwerennej woli narodu nie mogą utracić mocy obowiązującej bądź ulec zmianie przez sam fakt powstania nieusuwalnej sprzeczności pomiędzy określonymi przepisami (aktami wspólnotowymi a Konstytucją). W takiej sytuacji suwerenny polski ustrojodawca konstytucyjny zachowuje prawo samodzielnego zadecydowania o sposobie rozwiązania tej sprzeczności, w tym również o celowości ewentualnej zmiany samej Konstytucji⁵¹.

⁴⁸ Por. B. Banaszak, *Dopłaty wyrównawcze dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) jako element realizacji zasady zrównoważonego rozwoju ustanowionej w art. 5 Konstytucji RP*, [w:] *Kwestia agrarna. Zagadnienia prawne i ekonomiczne*, red. P. Litwiniuk, Warszawa 2016, s. 143–151.

⁴⁹ Zob. PROW na lata 2014–2020, pkt 8.2.12.2.

⁵⁰ M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *Wprowadzenie*, [w:] *Zasada pierwszeństwa prawa Unii Europejskiej w praktyce działania organów władzy publicznej RP*, red. M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, Wrocław 2015, s. 12.

⁵¹ Wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04.

Jednocześnie należy podkreślić, że Trybunał Konstytucyjny wykreował w swoim orzecznictwie obowiązek tzw. prounijnej wykładni prawa krajowego⁵². Warto zauważyć, że obowiązek tzw. wykładni zgodnej wywodzony jest również bezpośrednio z zasad prawa Unii Europejskiej⁵³.

Z powyższego wynika, że zasada ochrony środowiska jest przejawem i dobitnym dowodem wspólnoty wartości Unii Europejskiej i Rzeczypospolitej Polskiej. Interpretacja tej zasady konstytucyjnej byłaby bezwartościowa i nieefektywna bez odwołania się do prawodawstwa unijnego, które urzeczywistnia przypieczętowane traktatami wspólne zamierzenia państw członkowskich. Trafnie zatem polskie władze publiczne przyjęły PROW za jedno z kluczowych narzędzi ochrony środowiska, w tym krajobrazu, na obszarach wiejskich, łącząc funkcję wspierania instrumentami interwencji publicznej produkcji rolnej ze świadczeniem przez rolników środowiskowych usług publicznych.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Banaszak B., *Dopłaty wyrównawcze dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) jako element realizacji zasady zrównoważonego rozwoju ustanowionej w art. 5 Konstytucji RP*, [w:] *Kwestia agrarna. Zagadnienia prawne i ekonomiczne*, red. P. Litwiniuk, Warszawa 2016.
- Czechowski P., *Zasady prawa rolnego – stabilizacja czy ewolucja*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2011, t. 9, DOI: <https://doi.org/10.15290/sia.2011.09.10>.
- Gizbert-Studnicki T., Grabowski A., *Normy programowe w konstytucji*, [w:] *Charakter i struktura norm konstytucji*, red. J. Trzciniński, Warszawa 1997.
- Gołasa P., *Ekonomiczne dylematy związane z ochroną klimatu z uwzględnieniem rolnictwa*, Warszawa 2019.
- Jabłoński M., Jarosz-Żukowska S., *Wprowadzenie*, [w:] *Zasada pierwszeństwa prawa Unii Europejskiej w praktyce działania organów władzy publicznej RP*, red. M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, Wrocław 2015.
- Kokocińska K., *Prawny mechanizm prowadzenia polityki rozwoju w zdecentralizowanych strukturach władzy publicznej*, Poznań 2014.
- Lichorowicz A., *Pojęcie i przedmiot prawa rolnego. Miejsce prawa rolnego w polskim systemie prawa*, [w:] *Prawo rolne*, red. A. Stelmachowski, Warszawa 2009.
- Litwiniuk P., *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich jako dokument programowy i źródło prawa rolnego*, Warszawa 2018.
- Litwiniuk P., *Umocowanie zasad prawa rolnego w Konstytucji RP*, „*Studia Iuridica Agraria*” 2013, t. 11, DOI: <https://doi.org/10.15290/sia.2013.11.08>.
- Litwiniuk P., Więcek A., *Rozwój odnawialnych źródeł energii na obszarach wiejskich w perspektywie nowej Wspólnej Polityki Rolnej*, „*Studia Iuridica*” 2014, t. 58.
- Machińska H., *Konstytucyjne gwarancje ochrony środowiska w Polsce*, [w:] *Minikomentarz dla Maksiprofesora. Księga jubileuszowa profesora Leszka Garlickiego*, red. M. Zubik, Warszawa 2017.
- Niewiadomski A., *Cele polityki rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] *Prawo rolne*, red. P. Czechowski, Warszawa 2019.
- Ocena ex-ante Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Raport końcowy*, www.gov.pl/attachment/3d70d1c9-d133-4232-a3f5-0ef4fda84354 [dostęp: 10.02.2020].
- Rakoczy B., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] idem, *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Rakoczy B., *Ograniczenie praw i wolności jednostki ze względu na ochronę środowiska w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Toruń 2006.
- Sarnecki P., *Uwaga 11 do art. 5 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, t. 1, Warszawa 2016.

⁵² Wyrok TK z dnia 12 stycznia 2005 r., K 24/04.

⁵³ Zob. szerzej: A. Sołtys, *Obowiązek wykładni prawa krajowego zgodnie z prawem unijnym jako instrument zapewniania efektywności prawa Unii Europejskiej*, Warszawa 2015.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Sołtys A., *Obowiązek wykładni prawa krajowego zgodnie z prawem unijnym jako instrument zapewniania efektywności prawa Unii Europejskiej*, Warszawa 2015.

Stoksik J., *Formy wspierania rozwoju gospodarstw rolnych w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020*, „Studia Iuridica Agraria” 2015, t. 13, DOI: <https://doi.org/10.15290/sia.2015.13.11>.

Trzeciński J., *Komentarz do art. 68*, [w:] K. Działocha, L. Garlicki, P. Sarnecki, W. Sokolewicz, J. Trzeciński, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, Warszawa 2003.

Tuleja P., *Normatywna treść praw jednostki w ustawach konstytucyjnych RP*, Warszawa 1997.

AKTY PRAWNE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.).

Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 (Dz.Urz. UE L 189/1 ze zm.).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r., ustanawiające wspólne przepisy, dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego, a także przepisy ogólne, dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (Dz.Urz. UE L 347/320).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (Dz.Urz. UE L 347/487).

Uchwała nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r. w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa” na lata 2012–2020 (M.P. 2012, poz. 839).

Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (t.j. Dz.U. 2019, poz. 1295).

Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (t.j. Dz.U. 2018, poz. 627 ze zm.).

ORZECZNICTWO

Wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 24 stycznia 2019 r., VI C 1043/18.

Wyrok TK z dnia 12 stycznia 2005 r., K 24/04.

Wyrok TK z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04.

Wyrok TK z dnia 6 czerwca 2006 r., K 23/05.

Wyrok TK z dnia 13 maja 2009 r., Kp 2/09.

Wyrok TK z dnia 13 maja 2009 r., K 52/13.